

УДК 338.26:332.1

ЕФЕКТИВНА РЕАЛІЗАЦІЯ ІНВЕСТИЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ

Пакуліна А.А., к.е.н.

Українська державна академія залізничного транспорту

У статті розглядаються основні тенденції і особливості процесів інвестування соціальної сфери. Узагальнений досвід реалізації інвестиційних програм соціальної спрямованості в Україні і зарубіжних країнах. Пропонується комплекс заходів по підвищенню ефективності процесу інвестування господарюючих суб'єктів соціальної сфери. Обґрунтовані довгострокові цілі здійснення державної інвестиційної політики, спрямованої на забезпечення розвитку соціальної сфери. Основою інвестиційної політики, на думку автора, має бути не просте нарощування капіталовкладень за звичними схемами, а професійне і результативне інвестування з розрахунку на стратегічну перспективу з обліком не стільки кількісних, скільки структурних і якісних аспектів.

Ключові слова: соціальна сфера, інвестиції, інвестиційна політика, потенціал, стратегія, регіон.

The article deals with the main tendencies and peculiarities of the investment processes in the social sphere. The experience of the investment programs realization of social direction in Ukraine and foreign countries has been generalized. The complex of measures to increase the efficiency of the investment processes of the managing subjects in the social sphere has been suggested. The long-term aims of realization the government investment policy have been grounded, directed onto providing the development of social sphere. The base of the investment policy, to author's mind, should be not just the increase of capital investments by the regular schemes, but as well the professional and resulted investment considering the strategic perspective with not just quantity, but the structural and quality aspects.

Key words: social sphere, investments, investment policy, potential, strategy, region.

Актуальність проблеми. Актуальність теми дослідження витікає з необхідності створення методологічних і методичних основ раціонального управління інвестиційними процесами в Україні на основі здійснення економічних, фінансових, правових і інших заходів, методів, способів і дій на негативні тенденції в соціальній сфері з метою їх запобігання і усунення, а також рішення таких економічних

і організаційних завдань, як наукове обґрунтування суті і значення інвестиційної політики в якості основи ринкових перетворень в соціальній сфері України.

Аналіз останніх наукових досліджень. Теоретичні аспекти, що стосуються розвитку соціальної сфери, знайшли відображення в дослідженнях багатьох провідних українських учених. Вагомий внесок у розроблення її окремих аспектів зробили Бережна І.В., Бистряков І.К., Вернадський В.І., Геєць В.М., Дацій О.І., Дмитренко Г.А., Долішній М.І., Євсєєва О.О. [1], Качала Т.М., Корецький М.Х., Кропивко М.Ф., Кузьмін О.Є., Куценко В.І. [2], Лібанова Е.М., Макарова О.В., Мартякова О.В., Олійник Я.Б., Степаненко А.В., Ульяновченко О.В., Хвесик М.А. [8], Хлобистов Є.В., Щурик М.В. та інші. Проте особливостям процесів інвестування соціальної сфери приділено недостатньо уваги. Актуальність теми статті і одночасно практична потреба національних, регіональних і міських органів управління в проведенні досліджень по підвищенню ефективності процесу інвестування господарюючих суб'єктів соціальної сфери визначили мету і завдання і предмет дослідження.

Мета роботи: проаналізувати і обґрунтувати основні тенденції і особливості процесів інвестування соціальної сфери; узагальнити досвід реалізації інвестиційних програм соціальної спрямованості в Україні і зарубіжних країнах; розробити комплекс заходів по підвищенню ефективності процесу інвестування господарюючих суб'єктів соціальної сфери.

Викладення основного матеріалу дослідження. Для створення системи соціального захисту, що дає довготривалу захищеність для населення, потрібний інтегрований і скоординований підхід до інвестиційної і соціальної політики, що проводиться в країні. Необхідно передбачити складання соціальних бюджетів і планів з тим, щоб проаналізувати фінансові наслідки здійснення нових заходів соціальної політики. В той же час політику інвестування соціальної сфери за допомогою внесків на соціальне забезпечення або за рахунок оподаткування необхідно погоджувати із загальною бюджетно-фінансовою політикою в державі [3, с. 63]. Крім того, не менш важливо проаналізувати наслідки будь-яких заходів з точки зору ринку праці, перерозподілу прибутків і можливого впливу на зайнятість і індивідуальні прибутки, і відповідно планувати

такі заходи.

Проблема збалансованості співвідношення витрат держави і населення на освіту і охорону здоров'я набуває принципового значення. При цьому засоби населення в умовах, що склалися, можуть стати додатковим джерелом фінансування соціальних видів економічної діяльності, але не основним. Без державного фінансування розв'язати проблему модернізації соціальної сфери не можна, причому потрібні значні бюджетні вливання на ці цілі. При цьому для подолання кризових явищ і створення умов розвитку людського потенціалу країни, що відповідає тенденціям і вимогам світового розвитку, потрібна єдина стратегія відносно прибутків населення, пенсійного забезпечення, безробіття і зайнятості, розвитку систем страхування і соціальної допомоги [4, с. 112]. При цьому усі намічені і здійснювані в суспільстві соціальні реформи мають бути тісно пов'язані і взаємообумовлені, орієнтовані на істотний ріст оплати праці.

Концептуальні особливості і цільова спрямованість управління процесами інвестування підприємств і організацій соціальної сфери в Україні можуть бути визначені конкретними умовами становлення і розвитку ринкової економіки, що виражаються у вигляді необхідності фінансової стабілізації, формування сприятливого інвестиційного клімату, поживлення ділової активності, росту життєвого рівня населення [5, с. 6]. Саме відсутність загальної координації інвестиційної політики є причиною структурних невідповідностей в розподілі ресурсів між підсистемами системи соціального захисту. Існуюча система фінансування дозволяє деяким підсистемам мати надлишки і резерви (пенсійний фонд, соціальне страхування, фонд зайнятості), що швидко знецінюються, тоді як інші (особливо соціальна допомога і, особливо, культура, охорона здоров'я) просто не можуть виконати свої фінансові зобов'язання. Саме тому виникає потреба в створенні інституціональної основи як на національному, так і на регіональному рівнях, що дозволяє координувати реформу різних підсистем системи соціального захисту [6, с. 4], а також заходів соціальної політики і політики в області зайнятості. Це створить умови для вивчення соціальних наслідків економічної політики, а також економічних, фінансових і трудових наслідків діяльності різних систем соціального захисту.

Необґрунтоване у ряді випадків розукрупнення підприємств соціальної сфери, що проводилося з метою боротьби з монополізмом, привело до руйнування організаційно-економічних зв'язків, що склалися у ряді об'єднань. Установи, що становлять єдиний технологічний ланцюжок (охорона здоров'я, освіта), виявилися розрізненими, що привело до неможливості реалізації окремих видів послуг. Процес їх консолідації на новій організаційній основі дозволить відновити втрачені зв'язки і сконцентрувати інвестиційні ресурси на пріоритетних напрямках розвитку. Сучасний стан підприємств соціальної сфери такий, що практично жодне з них самостійно не може здійснювати ефективну інвестиційну політику зважаючи на відсутність власних інвестиційних ресурсів і неможливість залучення таких ззовні [7, с. 56]. Тому саме в умовах об'єднаних груп, де компанією, що управляє, може виступати банк, з'являється можливість реально впливати на консолідовану інвестиційну політику через систему концентрації ресурсів, їх перерозподілу на пріоритетних напрямках розвитку соціальної сфери за допомогою інвестиційного бюджетування. Комплекс завдань, поставлених перед об'єднаннями в соціальній сфері в процесі їх організації, можна звести до наступних: формування раціональних технологічних і коопераційних зв'язків в умовах ринкової економіки; підвищення конкурентоспроможності; об'єднання фінансових, матеріальних і інформаційних ресурсів підприємств, організацій і фінансових структур – учасників об'єднаних груп соціальної сфери і раціонального перерозподілу їх в інтересах підвищення кінцевого результату діяльності. Наявність консолідованого балансу групи припускає консолідацію ресурсної бази, що дає можливість раціональнішого використання її в інтересах ресурсів усіх учасників групи; підвищення техніко-економічного рівня підприємств – учасників. Цей напрям тісно пов'язаний з проблемою концентрації інвестиційних ресурсів на пріоритетних напрямках. Тільки останнє дозволяє своєчасно відповідно до прогнозу ринкової ситуації і зміни зовнішнього економічного середовища вирішувати питання про те, які підприємства, в першу чергу, мають бути модернізовані і реконструйовані; підвищення прибутковості господарської діяльності підприємства соціального призначення за рахунок внутрішніх джерел. Наявність у складі об'єднаних груп підприємств соціальної сфери відповідних підприємств закупівлі і збуту дає можливість, супутні перевагам централізованої закупівлі і збуту для

усіх підприємств – членів об'єднаних груп підприємств соціальної сфери. Передусім, це можливість маркетингу закупівель усіх видів устаткування як основи мінімізації закупівельних цін; зниження негативної дії на довкілля. Консолідація інвестиційних засобів дозволить оперативно вирішувати завдання охорони довкілля на окремих підприємствах, для яких ця проблема є найбільш актуальною.

На відміну від інвестиційної політики окремого підприємства соціального призначення, інвестиційна політика соціальної сфери характеризується рядом особливостей, а, передусім тим, що цей процес не є прерогативою якого-небудь окремого підприємства, – в нім бере участь велика кількість юридично самостійних організаційно-правових структур. Міра їх участі у формуванні інвестиційної політики різна, що визначається наступними обставинами: рівнем фінансової залежності учасників формування інвестиційної політики; змістом договірних стосунків між учасниками (міра делегування тих або інших повноважень).

Отже, довгостроковими цілями здійснення державної інвестиційної політики, спрямованої на забезпечення розвитку соціальної сфери мають бути наступні:

- створення умов для розвитку і відтворення соціального потенціалу господарюючих суб'єктів, територій, регіонів і країни в цілому;
- збереження традицій соціального захисту, створення єдиного соціального простору регіонів України в цілому.

При цьому з урахуванням сучасної ситуації в Україні в основу концепції розвитку соціальної сфери в 2013-2018 роках має бути покладена відповідна національна програма, в якій має бути передбачене інвестиційне рішення наступних основних завдань: створення об'єктивних умов для широкого доступу до послуг вітчизняних і зарубіжних організаційно-правових структур соціальної сфери усіх соціальних верств; збереження історично-соціальної спадщини народів, використання її як основного чинника консолідації різних верств і сил суспільства; розвиток регіональних програм збереження об'єктів соціального призначення; вдосконалення нормативно-правової бази по захисту об'єктів соціального призначення; перехід до нового етапу інформатизації; створення гнучкої системи доступності користування установами соціальної сфери для незаможних і соціально незахище-

них груп громадян шляхом введення пільгового обслуговування; забезпечення тісної взаємодії Міністерства соціальної політики України з усіма територіальними, міськими і обласними департаментами і іншими суспільствами, що здійснюють управління соціальною сферою; активізація участі установ соціальної сфери і громадських діячів в реалізації освітніх програм в дошкільних закладах, загальноосвітніх школах, середніх спеціальних і вищих учбових закладах; спеціалізація установ соціальної сфери і збільшення різноманітності соціальних послуг; розвиток багаторівневої професійної освіти в соціальній сфері; створення цілісної системи підготовки, перепідготовки і ротації працівників соціальної сфери, пріоритет підготовки фахівців нових професій відповідно до потреб створюваних типів установ соціального призначення; стимулювання і підтримка розвитку господарюючих суб'єктів соціальної сфери.

З урахуванням основних напрямів інвестиційної діяльності об'єднаних груп підприємств соціальної сфери і відповідно до загальної стратегії і традиційних напрямів інвестування, необхідно переходити до пошуку об'єктів інвестування по відповідних напрямках. Зразковий порядок формування переліку об'єктів інвестування може виглядати таким чином:

– підприємства і організації соціальної сфери проводять маркетингові дослідження в частині оцінки умов зовнішнього інвестиційного середовища. Мається на увазі пошук сфер найвигіднішого на даний момент вкладення капіталу в області компетенції цього учасника об'єднаних груп підприємств соціальної сфери. При цьому враховуються перспективи розвитку тих або інших видів економічної діяльності соціальної сфери, можливості і потреби потенційних споживачів послуг соціального призначення;

– оскільки до складу об'єднаних груп підприємств соціальної сфери можуть входити і фінансово-кредитні структури, то окремо вивчається можливість реалізації окремих інвестиційних проектів, пов'язаних з випуском нової продукції і наданням нових послуг соціального призначення на основі реконструкції і модернізації і проектів інвестування у відповідні фінансові активи. Природно, що ці проекти повинні відповідати стратегічній спрямованості діяльності учасників об'єднаних груп підприємств соціальної сфери і або реалізовувати стратегічну

спрямованість, або служити їй забезпеченню (наприклад, проекти, пов'язані з короткостроковим вкладенням коштів в цінні папери і отриманням відповідних прибутків на курсовій різниці);

– об'єднання підприємств соціальної сфери існують в певному територіально-економічному просторі. При виборі проектів необхідно враховувати певною мірою зацікавленість регіональних органів управління в реалізації тих або інших інвестиційних проектів, їх соціальні наслідки.

Важливим моментом, пов'язаним з інвестуванням в розвиток соціальної сфери являється мінливість зовнішнього економічного середовища і зміни у зв'язку з цим стратегій підприємств і установ соціальної сфери. Усе це може бути пов'язано з необхідністю виходу з певних інвестиційних програм, закриттям проектів і необхідністю при цьому продажі окремих об'єктів інвестування і реінвестування капіталу в нові проекти. Саме тому слід оцінювати ліквідність як інвестиційних проектів у рамках розвитку соціальної сфери, так і фінансово-інвестиційних проектів, пов'язаних з довгостроковими вкладеннями у фінансові інструменти. При цьому держава своєю активною інвестиційною політикою в змозі виправити явно недостатній потенціал існуючого інвестиційного ринку до саморозвитку, а також замінити спекулятивний попит на фінансові активи і частково поточний споживчий попит на ефективний інвестиційний попит. Держава покликана також забезпечити інвестиційний попит об'єктів соціальної сфери і його ріст. Особливо відмітимо, що робити це потрібно поступово, за умови збереження ефективного рівноважного стану вітчизняного ринку інвестицій. У перспективі саме від чіткого розуміння особливостей ринкових стосунків в соціальній сфері залежить і подальше формування державної інвестиційної політики в соціальній сфері, вибір її пріоритетів, способів підтримки різних видів соціальної діяльності, методів реалізації положень, що декларують, в процесі відновлення втрачених можливостей фінансування і розвитку соціальної сфери. Крім того, можливості реалізації ринкових стосунків в соціальній сфері в умовах трансформації української економіки залежать і від розуміння владними структурами необхідності створення ефективної державної інвестиційної політики в соціальній сфері. Без вивчення перелічених вище проблем неможливо

зрозуміти суть, особливості, види інвестиційної діяльності в соціальній сфері, розробити нові технології інвестування.

Основою інвестиційної політики має бути не просте нарощування капіталовкладень за звичними схемами, а професійне і результативне інвестування з розрахунку на стратегічну перспективу з обліком не стільки кількісних, скільки структурних і якісних аспектів. В той же час, інвестиційна політика в соціальній сфері повинна формуватися, виходячи з реально наявних у органів державної влади України фінансових ресурсів і інвестиційних можливостей. Саме при ефективному використанні інвестиційних ресурсів розвиток соціальної сфери є не перешкодою, не гальмом, а, навпроти, катализатором економічного зростання. Крім того, для реалізації ефективної інвестиційної політики в соціальній сфері слід провести ряд досліджень і заходів: організація соціально-економічного моніторингу; визначення базових регіонів суб'єктів України для узагальнення досвіду формування і реалізації інвестиційної політики в соціальній сфері (у комплексі або по окремих її напрямках). Саме наявність інвестицій, стійких до кон'юнктурних коливань світових фінансових ринків, є однією з невід'ємних умов підвищення конкурентоспроможності економіки. До вказаної категорії інвестицій відносяться внутрішні інвестиції, основним джерелом яких виступають заощадження населення. При цьому актуальність залучення заощаджень населення як інвестиційного ресурсу в соціальну сферу визначається їх значним обсягом і позитивними тенденціями росту.

Висновки. Нині разом з прямою державною підтримкою перспективних капіталовкладень для створення сприятливого інвестиційного середовища потрібно цілеспрямоване поліпшення самих очікувань господарюючих суб'єктів соціальної сфери відносно майбутніх прибутків. Це припускає дуже істотну зміну в інвестиційній політиці, що проводилась до останнього часу. При цьому необхідно відмовитися від практики максимального податкового тиску на діяльність господарюючих суб'єктів соціальної сфери, що перешкоджає росту їх економічної активності і що у край ускладнює самофінансування інвестицій. На підставі виявлених проблем взаємодії державних владних структур і господарюючих суб'єктів при інвестуванні соціальної сфери можна зробити наступні висновки:

– у соціальній сфері представлені усі основні інституціональні форми організації: приватнопідприємницька, неприбуткова і державна;

– державне інвестування соціальної сфери більш цілеспрямовано і часто служить основою для спільного інвестування програм розвитку соціальних об'єктів і комплексів;

– у практиці державного інвестування основними стають два способи: залучення позабюджетних джерел до фінансування державних проектів і програм; стимулювання механізмів самофінансування соціальної сфери, для чого потрібно створення державою необхідних умов, що забезпечують ефективне здійснення цих способів;

– податкові і інші стимули сприяють припливу в соціальну сферу приватного капіталу;

– для ефективного розвитку позабюджетних джерел інвестування, стимулювання благодійної діяльності потрібно створення неурядових благодійних організацій з метою організації ресурсної підтримки соціальної сфери, які б підтримувалися належною нормативно-правовою базою з боку держави, створюючи пільгове оподаткування і інші преференції для організацій і осіб, що беруть участь у благодійних акціях;

– чим вище громадський характер споживання і «неприбутковість» об'єктів соціального призначення, тим більше частка їх державного інвестування;

– на підприємствах соціальної сфери регіонів України необхідно забезпечити розмежування функцій в області інвестування, сформувані надійні, а головне стабільні джерела фінансування;

– інвестування на регіональному або муніципальному рівні може бути забезпечене за рахунок введення спеціальних податків, що надходять безпосередньо в прибуткову частину територіальних бюджетів. При цьому ефективності процесів інвестування на регіональному рівні могла б сприяти передача в прибуткову частину бюджетів суб'єктами соціальної сфери певної частки прибутків від зовнішньоекономічної діяльності. В той же час необхідно забезпечити напрям місцевими бюджетами податків на фінансування не лише поточних витрат, але і інвестицій;

– приватизація державних підприємств в соціальній сфері сприяє скороченню державного фінансування, а держава при цьому не здійснює прямих вкладень бюджетних коштів в інвестиційні проекти, пов'язані

з розвитком соціальної сфери, віддаючи перевагу непрямим методам підтримки інвестиційного процесу;

– основою державних гарантій збереження і розвитку соціальної сфери повинно залишитися державне фінансування при ефективному розвитку позабюджетних джерел інвестування об'єктів соціальної сфери.

Побудова ефективної системи інвестицій – досить трудомістка процедура. Проте значущість для розвитку соціальної сфери цього процесу набагато перевершує витрати на його реалізацію. Необхідно врахувати і ту обставину, що інвестиційна політика включає пріоритети двох видів: по-перше, джерела інвестування і, по-друге, об'єкти інвестування. При цьому логіка розробки політики може бути наступною: від визначення тимчасової послідовності напрямів інвестування – до визначення типів потенційних джерел інвестування, що стають об'єктами зосередження зусиль із реального підключення їх до інвестиційної діяльності господарюючого суб'єкта соціальної сфери; від схеми взаємодії, що склалася або даної, з джерелами інвестування (наприклад, на основі інтеграційного напрямку) – до вибудовування впорядкованої в часі і по напрямках сукупності проектів, тобто до інвестиційної програми розвитку соціальної сфери.

При цьому перший з цих підходів слід вважати цільовим, другий – ресурсним. Проте, ми вважаємо, що це умовні найменування, оскільки обидва ці підходи призводять до деякого з'єднання цілей і ресурсів, напрямів інвестиційної політики і джерел її фінансування. Особливо відмітимо, що при наслідуванні будь-якої логіки формування інвестиційної політики корисним попереднім заходом являється фіксація в явному виді усіх реалістичних варіантів, як джерел інвестування, так і напрямів інвестування. Разом з цим після складання таких переліків, що включають конкретні найменування організацій і заходів, власне діяльність по розробці інвестиційної політики складатиметься з трьох етапів: розставляння пріоритетів серед джерел інвестування і інвестиційних проектів; формування обмеженого числа варіантів інвестиційної політики; вибору одного варіанту в якості базового.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Євсєєва О.О. Формування соціальної стратегії в механізмі реалізації регіональної політики / О.О. Євсєєва // Економіка розвитку. – Науковий журнал. – червень 2011, № 2 (58). – Харків. Вид. ХНЕУ, 2011. – С. 43-46.

2. Куценко В. І. Соціальний вектор економічного розвитку / В.І. Куценко. – К.: Наукова думка, 2010. – 735 с.
3. Пакуліна А. А. Підвищення ефективності державного регулювання розвитку сектора соціальних послуг / А. А. Пакуліна // Materiály VIII mezinárodní vědecko – praktická konference [«Vznik moderní vědecké – 2012»], 27.09.12 – 05.10.12. – Díl 5. Ekonomické vědy. – Praha : Publishing House «Education and Science» s.r.o., 2012. – S. 62-64.
4. Пакуліна А. А. Специфіка державного регулювання соціальної сфери у сучасній змішаній економіці / А. А. Пакуліна // Економічний простір. – Збірник наукових праць. – № 65. – Дніпропетровськ: ПДАБА, 2012. – С. 111-116.
5. Пакуліна А. А. Управління стійким розвитком господарюючих суб'єктів соціальної сфери України / А. А. Пакуліна // Materiály VIII Międzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji [«Wykształcenie i nauka bez granic – 2012»], 07-15 grudnia 2012 roku. – Volume 14. Ekonomiczne nauki. Państwowy zarząd. – Przemysł : Nauka i studia, 2012. – S. 5-7.
6. Пакуліна А. А. Успіхи в управлінні процесом розвитку соціальної сфери і результативність соціально-економічних реформ / А. А. Пакуліна // Materiály VIII Międzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji [«Perspektywiczne opracowania są nauką i technikami – 2012»], 07-15 listopada 2012. – Volume 6. Ekonomiczne nauki. Państwowy zarząd. – Przemysł : Nauka i studia, 2012. – S. 3-5.
7. Пакуліна А. А. Формування нового організаційно-економічного механізму державного регулювання сектора соціальних послуг / А. А. Пакуліна // Materiály VIII Międzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji [«Nauka i innowacja – 2012»], 07-15 października 2012. – Volume 6. Ekonomiczne nauki. Państwowy zarząd. – Przemysł : Nauka i studia, 2012. – S. 55-57.
8. Хвесик М. А. Розміщення продуктивних сил та регіональна економіка: навч. посіб. / М. А. Хвесик, Л. М. Горбач, П. П. Пастушенко. – К.: Кондор, 2005. – 344 с.